

Legendele urbane sau cîteva lucruri despre poveștile din zilele noastre

Cei care au prezis de cîteva bune decenii iminenta dispariție a folclorului trăiesc o surpriză : folclorul nu numai că nu a murit, ci continuă să însoțească viețile noastre pe toate meridianele, în America, dar și în Asia, în Europa, ca și în Africa.

Societățile contemporane, asemenea celor tradiționale, sînt creatoare și purtătoare de folclor. Legendele au supraviețuit. Doar că poveștile și-au schimbat aspectul : au dispărut personajele fabuloase și conflictele care motivau acțiunile eroilor, narațiunile nu mai au complexitatea și nici amplitudinea vechilor basme. Mai mult, povestiri noi apar mereu atît în societățile cu tehnologie avansată, cît și în țările mai puțin dezvoltate. Cele mai multe pornesc de la întîmplări reale sau doar imaginate, întotdeauna plauzibile, reflectînd mentalitatea și anxietățile omului modern în fața unor primejdii cu care adesea nici nu știe cum să se confrunte. Povestirile dau deopotrivă glas prejudecăților unora despre alte culturi, despre alte grupuri etnice sau sociale.

Contemporanii noștri preferă să numească istoriile pe care și le spun « legende urbane », « legende contemporane » sau « legende moderne »¹.

De ce « legende » ? Oamenii socotesc că spre deosebire de poveștile tradiționale – construcții epice inventate cu scopul declarat de a distra, de a umple plăcut timpul liber – legendele relatează fapte petrecute în realitate. Legendele istorice sau cele despre viețile sfinților au impus această convingere – fiind adevărate, ele trebuie crezute. Acțiunea povestirilor noi este plasată într-un timp istoric – de regulă, apropiat de cel al relatării –, iar evenimentele descrise se desfășoară într-un loc determinat, i se întâmplă unei persoane apropiate sau identificabile. Eroul este, de obicei, un om de rînd ajuns în împrejurări de care nu e răspunzător, într-o situație ieșită din comun; se cunosc însă și narațiuni despre personaje celebre, stafii sau ființe supranaturale. Legendele sînt texte scurte, avînd cel mai adesea un singur episod. În sfîrșit, de ce « urbane » ? Pentru că istoriile sînt produsele folclorice ale lumii moderne, o lume educată, care trăiește în orașe sau în aglomerări urbane. Orașul – așa cum observa un grup de sociologi americani – nu este un sat mare, locuit de un amestec de populații și înzestrat cu instituții, ci « o stare de spirit, un corp de obiceiuri și tradiții »².

¹ Terminologia engleză mai cuprinde nume ca *asmut* (creația scriitorului John Mc Phee, pornind de la inițialele formulei *an apocriphal story much told*), dar și *belief tale*, *corporate legend*, *Whale Tumor Stories* (de la narațiunile despre balena cu tumoare sau, pe scurt, *WTS*), *apocriphal anecdotes*, *urban myth*, ca să le cităm doar pe cele mai frecvente.

² « The city. Suggestions for the investigation of human behavior in the urban environment », in *The City* – Robert E. Park, Ernest W. Burgess și Roderick McKenzie, Chicago University Press, Chicago, 1925, p. 1.

El are propria lui cultură, diferită de cea rurală. Conflictele cuprinse în povestirile « urbanilor » sînt și ele specifice acestei lumi.

Legendele urbane – termen pe care-l vom folosi în continuare – constituie singurul gen folcloric productiv în societatea contemporană. Iar acest gen are toate caracteristicile literaturii populare.

Asemenea folclorului tradițional, legendele urbane circulă pe cale orală. Povestitul, comunicarea verbală ocupă în continuare un loc important în relațiile dintre oameni. În mod firesc, ei își povestesc întâmplări ai căror martori au fost sau altele pe care le-au auzit la rîndul lor. Acestui tip de transmitere i s-au adăugat modalități noi, inexistente în societățile țărănești. Legende urbane sînt astăzi publicate în ziare sau în cărți, apar la aviziere, circulă sub formă de benzi desenate, formează nucleul epic al unor filme artistice, conținutul lor este discutat în diverse programe de televiziune, pot fi găsite pe Internet.

Legendele urbane cunosc variante. Mijloacele moderne de comunicare fac posibilă difuzarea practic instantanee a unei povestiri în lumea întregă. Din acest punct de vedere, legendele se comportă diferit de poveștile tradiționale. În timpurile vechi, cînd oamenii erau legați de spațiul în care trăiau, poveștile se răspîndeau lent. Era, de aceea, cu puțință să urmărești modul în care o poveste își extinde aria de circulație și să determini cu destulă precizie locul ei de naștere. Acest lucru nu mai e posibil astăzi. Apar și alte deosebiri. Circulația exclusiv orală permitea o invenție verbală mai mare. Fiecare povestitor se simțea îndreptățit să mai adauge de la sine cîte un detaliu, să mai schimbe ceva, să înnoade

segmente narative care nu aveau legătură între ele. Rezultau de aici texte diferite care vibrau în jurul aceleiași întâmplări. Lucrul nu se mai produce cu aceeași ușurință în zilele noastre. Respectul pentru cuvântul scris – căci istorioarele pot fi întâlnite și în cărți – îi dă textului o relativă stabilitate. În plus, în culturile țărănești povestitul era domeniul oamenilor vîrstnici. Timpul și repetiția aduceau cu ele îmbogățirea repertoriului și rafinarea stilului. Or, în cazul legendelor urbane, colportorii cei mai fideli sînt tinerii. Maturitatea atrage adeseori după sine abandonarea genului. La aceasta se adaugă și un element care ține de structura materialului. Textul cuprinde doar cîteva detalii esențiale, la care nu se poate renunța pentru că există primejdia de a altera mesajul. Din aceste motive, textele legendelor urbane tind să aibă o formă mai puțin fluidă. Și totuși, unele dintre ele au produs în timp versiuni binecunoscute. Numărul mare de legende urbane aflate în circulație la un moment dat face ca durata lor de viață să fie mai scurtă decît cea a vechilor basme. O povestire nouă cucerește atenția publicului de toate categoriile, atinge circulația maximă în foarte scurtă vreme, iar după cîteva luni nu mai captează atenția oamenilor și este abandonată. În multe privințe, legendele urbane au soarta bancurilor, care, odată cunoscute, nu mai trezesc interes. Lucrurile nu stăteau așa în societățile rurale, în care o poveste rămînea « populară » timp îndelungat. Sătenii de altădată evaluau pozitiv ceea ce le era familiar, iar nu noul, preferînd deci narațiunile al căror conținut le era cunoscut. Există însă și o seamă de legende urbane care continuă să-i fascineze pe ascultători și să le solicite imaginația. Numai asta poate explica de ce istorii precum cele despre farfurii zburătoare, despre aligatori care trăiesc în canalele din New York sau despre fata care face auto-

stopul circulă și azi, după mai bine de o jumătate de veac de la prima atestare.

Formulele seamănă și ele cu cele din cultura țărănească. În nenumărate cazuri povestitorul se străduiește să pună în evidență relația lui cu protagonistul întâmplării pe care o narează : « știu dintr-o sursă sigură », « prietena unei prietene mi-a spus... », « acum câțiva ani, prietenii colegei mele de cameră... » etc. Uneori, în lipsa unei conexiuni directe, povestitorul insistă asupra bunei lui credințe : « povestea asta e adevărată », își asigură el ascultătorii, sau « povestea asta chiar că e adevărată », ceea ce aruncă, fără voie, o umbră de îndoială asupra altora.

Caracterul anonim al acestor istorii urbane este o ultimă trăsătură comună cu literatura tradițională. În ultimele decenii, nenumărați gazetari au încercat să meargă pe urmele povestitorilor pentru a da fie de autorul narațiunii, fie de eroul întâmplării. Investigațiile au fost de fiecare dată infructuoase : lanțul naratorilor cunoscuți se rupea invariabil, povestea intra în teritoriul folclorului, iar ceea ce părușe inițial a fi descrierea unui fapt cert se estompa, își pierde conturul, devenea zvon sau ficțiune.

În România, în pofida izolării din anii comunismului datorată lipsei contactelor cu Occidentul și restricțiilor de călătorie, legende urbane au circulat încă din deceniul șapte – probabil, chiar mai devreme. Jan Harold Brunvand³ – autoritatea americană în domeniu –, cunoscător din sursă directă al fenomenului, semnalează prezența unei asemenea legende la noi încă în anii '40. În condițiile foametei de după război, o familie primește din Statele Unite un pachet care conține

³ *Encyclopedia of Urban Legends*, ABC-CLIO, Inc., 2001, pp. 356-357.

un praf negru. În mod firesc, destinatarii presupun că trebuie să fie vorba de ceva comestibil, un posibil praf de supă. După ce o bună parte din pachet s-a consumat, sosește și o scrisoare din care află că praful negru era cenușa bunicii emigrate în America, moartă în timpul războiului, căci bătrâna ceruse să fie înmormântată în pământul României. O altă legendă, apărută probabil în anii '60, vorbește despre niște preținși specialiști care bîntuiau cartierele nou construite din București ca să ia « probe de aer ». Aceștia, în echipe de câte doi, îmbrăcați în uniforme și cu insigne pe piept, sunau la ușă și cereau un vas în care să ia aer din locuință pentru analiză. Plimbau borcanul prin apartament, îi puneau capac și etichetă, apoi se duceau direct la centrul de colectare a sticlelor, unde îl vindeau. Cea mai populară legendă urbană rămîne însă cea despre autostopista care dispare – o poveste care figurează și în volume de ficțiune. Versiunile românești conțin câteva elemente tipice tradiției noastre. Două femei tinere fac autostopul. Un automobilist se oferă să le ia, iar odată ajunși la destinație urcă, la invitația tinerelor, în apartamentul lor pentru o cafea. A doua zi, șoferul își dă seama că a uitat acolo un obiect care-i aparține. Se duce să-l recupereze, dar găsește un sigiliu pe ușă. Află astfel că locatarele muriseră de câteva săptămîni. Multe asemenea legende se află în circulație orală.

Legendele urbane sînt, desigur, moștenitoarele folclorului tradițional și, ca atare, se cer culese și studiate întocmai ca genurile literaturii orale clasice. Cunoșcîndu-le, vom putea explica mai bine preferințele, dar și starea de spirit, comportamentele deviate ale semenilor noștri, temerile lor și domeniile în care sînt vulnerabili. Imaginarul popular oferă și în legendele urbane reflecții asupra noilor articulații mitologice. El este – sau poate deveni – sursă de inspirație pentru crea-

torii de artă. Din nefericire, acest gen al literaturii nu a făcut pînă astăzi, în România, obiectul cercetărilor. Să nădăjduim că a venit în sfîrșit momentul, căci, după cum spune Brunvand « The rich and well-documented traditional folk culture of Romania and the harvest of modern folklore already begun in Poland and well under way throughout Europe all suggest that urban legends in abundance will eventually be collected in Romania. »⁴

Volumul de față cuprinde narațiuni grupate în cinci categorii : legende urbane, folclor al familiei, povestiri cu stafii și alte spirite, povestiri istorice, povești tradiționale. Prima și ultima clasă de narațiuni sînt alcătuite în jurul conceptelor de « urban », « modern *vs.* tradițional », iar celelalte trei sînt categorii tematice, cuprinzînd povestiri care în alte culegeri sînt incluse și ele în clasa atotcuprinzătoare a legendelor urbane. La o privire mai atentă, se observă că toate narațiunile sînt, în fapt, moderne. Ele nu se dezvoltă în jurul conflictului de bază (moral / imoral, drept / nedrept, monstruos / uman, bun / rău) care a caracterizat basmele medievale de tip european. Lipsesc, de asemenea, personajele din basmele clasice – singurul text în care apare un balaur este o parodie de basm. Categoriile, în pofida unor inevitabile suprapuneri, prezintă avantajul de a fi suficient de generale pentru a îngădui o organizare firească a materialului și suficient de bine delimitate pentru a pune în evidență filiația motivelor epice.

Textele au fost culese de studenții care au urmat, între 1986 și 1996, cursul meu de folclor literar european sau pe

⁴ *Op. cit.*, p. 357.

cel de narațiuni populare rusești la Rhode Island School of Design, un colegiu de artă din Providence, Rhode Island (USA). Una din probele examenului final consta în culegerea povestirilor aflate în circulație în mediile pe care le frecventau. Am colectat în felul acesta aproximativ 2 000 de texte narative. O parte dintre ele sînt cuprinse în acest volum. Numele celor care mi le-au furnizat figurează în formă abreviată la sfîrșitul fiecărui text – această formulă indică faptul că informatorii sînt doar transmițătorii unor povestiri populare, autori tranzienți ai unor texte de origine orală. (În cîteva cazuri – puține –, ei sînt protagoniștii experiențelor pe care le relatează, fiind astfel « capete de linie » într-un potențial lanț de transmițători.) Numele este recunoașterea implicită a contribuției pe care a avut-o informatorul la transmiterea mai departe a unei povestiri, el fiind parte a « biografiei » acelei povestiri ; este, de asemenea, o referință la o persoană reală, ale cărei alte texte, preferințe repertoriale sau stilistice pot fi urmărite ulterior.

Uneori, studenții au furnizat informații despre persoanele de la care au cules povestirea. Am menționat aceste surse atunci cînd am socotit că informația aruncă o lumină nouă asupra textului, dar am ignorat-o atunci cînd ea se reducea la numele și, eventual, vîrsta povestitorului. Unii culegători au dat titluri textelor, alții nu. Pentru ca volumul să aibă un caracter unitar, am titrat toate istoriile. În sfîrșit, Rhode Island School of Design este un colegiu cu un corp studentesc variat, dar în care, prin firea lucrurilor, tinerii americani sînt majoritari. Cei mai mulți dintre ei vin de pe coasta de est a Statelor Unite. Li se adaugă un număr relativ mare de studenți din diferite țări din Asia (îndeosebi japonezi, coreeni, chinezi, thailandezi). Numărul studenților europeni și sud-

americani este destul de mic. Această structură etnică se reflectă în textele narative pe care ei le colportează și pentru care exprimă, în mod firesc, preferințe. Culegătorii au între 19 și 35 de ani, dar cei mai mulți își încheie studiile în jurul vârstei de 24 de ani.

Legendele urbane oglindesc mentalități și atitudini tipice omului modern. Această categorie folclorică foarte eterogenă, și deci greu de definit, cuprinde povestiri propriu-zise, bancuri, relatări biografice, incidente paranormale. O seamă de specialiști înglobează aici și texte care nu conțin elemente narative, cum ar fi zvonuri, jocuri de cuvinte, gafe lingvistice, afirmații sau explicații pseudoștiințifice – în fapt, acte folclorice distincte. Adăugarea acestor elemente aluvionare la corpusul deja compozit al legendelor urbane se explică și prin lipsa unei bune terminologii analitice.

Varietatea numeroaselor texte este atât de mare, încât folcloriștii au socotit că o clasificare ar fi singurul mod în care s-ar putea orienta prin hățișul povestirilor. Cîteva motive narative care alcătuiesc substanța multor legende urbane moderne figurau deja în prima ediție, din 1932, a lucrării lui Stith Thompson, *Motif-Index of Folk Literature*. Ediția definitivă, din 1956, încorporează multe alte motive, printre care și binecunoscuta *Autostopista care dispare* (E332.3.3.1). Ernest Baughman a propus și el, un deceniu mai târziu, o clasificare care acoperă spațiul Angliei și Americii de Nord (*Type and Motif-Index of the Folktales of England and North America*), iar Jan Brunvand⁵ a realizat o alta, consacrată exclusiv legen-

⁵ « A type-index of urban legends », in *The Baby Train and Other Lusty Urban Legends*, New York, Londra, W.W. Norton, 1994, pp. 325-347.

delor urbane. Acestora li s-au adăugat numeroase culegeri de texte, analize și studii comparative. Legende urbane au intrat astfel definitiv atât în conștiința publicului larg, cât și în atenția oamenilor de știință.

Oricât de riguroase, tipologiile existente sînt incomplete. Aproximativ jumătate din textele pe care le-am selectat în volumul de față nu figurează în clasificările curente : e vorba de legende urbane locale, a căror circulație e restrînsă la o singură zonă geografică sau la un grup uman. Celelalte sînt narațiuni binecunoscute, multe cu circulație internațională.

Una dintre legende urbane cele mai des culese este cea cunoscută sub numele de *Cățelul mexican*. Jan Brunvand intra în posesia primei versiuni în 1983. Narațiunea se învîrte în jurul unor turiști, dar de obicei e vorba de o femeie care trece frontiera din sudul Californiei și ajunge în Mexic, la Tijuana. Găsește acolo un cățel pe care-l hrănește. Încurajat de solitudinea femeii, patrupedul se ține după ea. Cînd vine vremea să se întoarcă acasă, aceasta se simte prea atașată de el ca să-l abandoneze pe stradă. Știind că e ilegal să transporte animale peste graniță, îl ascunde printre lucruri. A doua zi de dimineață, femeia observă că animalul are bale. Îl duce la veterinar și, supusă unui tir de întrebări, sfîrșește prin a-i mărturisi doctorului că a adus cîinele din Mexic. Așa află că a transportat de fapt un șobolan de canal. În alte variante, femeia mai are acasă o pisică și un cîine și duce toate trei animalele la doctor. « Asta-i pisică », spune veterinarul, « asta-i cîine, dar asta e un șobolan de canal. Pentru numele lui Dumnezeu, ce faci cu el ? » În volum am ales cinci versiuni ale acestei legende. Într-una singură (*Cățelul mexican*) șobolanul este adus din Mexic. În toate celelalte, animalul este străin de solul igienizat al Americii. Prezența lui în cartierul

chinezesc al Bostonului se datorează, evident, chinezilor, iar cea din parcul newyorkez altor venetici, dovadă că « părinții » americani nici nu recunosc vietatea. De fiecare dată confuzia este justificată indirect. Studenții care găsesc animalul pe cînd își petrec vacanța în Florida, ca și proprietarii din New York nu se pricep la animale. Femeia din Boston se întoarce ușor cherchelită de la o petrecere. « I se făcu milă de el », ni se spune, « îl băgă în palton și-l luă cu ea. Merseră împreună cu metroul și, tot drumul, fata mîngîie cățelul și-l alintă. » Cei din jur remarcă mistificarea. « Observă că oamenii se uitau la ea cam ciudat », dar nu le dădu nici o atenție. Abia a doua zi, după ce descoperi bucăți din pisica ei răspîndite prin apartament, își dădu seama că purtase în brațe un șobolan chinezesc.

La fel de cunoscute și apreciate sînt povestirile despre uci-gașul de pe canapeaua din spate a mașinii, criminalul cu cîrlig de metal în loc de mînă, copilul care-și înfundă cereale în urechi, păianjenii din coafură, tarantulele din plante, mașina care miroase, dobermanul care se sufocă. Versiunea clasică a acesteia din urmă este cea despre femeia care se întoarce acasă de la lucru și descoperă că dobermanul ei se sufocă. Duce animalul la doctor, dar, fiindcă nu poate să-i extragă corpul străin, veterinarul decide să-l opereze. Între timp, femeia se întoarce acasă. De îndată ce deschide ușa, aude sunînd telefonul. Este veterinarul : « Nu scoate nici un cuvînt », o previne acesta. « Ieși imediat din casă. Am chemat eu poliția. » Într-adevăr, la ușa apartamentului se află deja doi polițiști care o informează că din gîtul cînelui au fost scoase două degete. La investigația care urmează, în casa femeii este găsit ascuns un individ căruia îi lipseau două degete. *Coreeană* este o versiune « orientală » a aceleiași legende. Femeia se în-

toarce de la lucru, se culcă și-l visează pe tatăl ei mort care țipă la ea să se trezească. Convinsă că spiritul tatălui îi transmite un mesaj important, femeia cheamă poliția. Descoperă – de obicei, la a doua chemare – că în baie – în unele versiuni, în dulap, în cămară sau într-o nișă – stă ascuns un bărbat înarmat cu un cuțit.

Un număr relativ mare de legende urbane reprezintă narațiuni cu caracter local, cunoscute în foarte puține variante. Lucruri ieșite din comun care li se petrec unor oameni obișnuiți constituie o temă majoră a legendelor urbane. *Bătrîna cu umbrelă* sau *Vacanța flamingilor* sînt asemenea texte. Acțiunea celei de-a doua narațiuni este localizată într-un orașel minuscul din Vermont, unde niște oameni în vîrstă au plăcerea nevinovată de a-și împodobi gazonul din fața casei cu păsări flamingo din plastic. Viața bătrînilor este tulburată de dispariția tuturor păsărilor într-o dimineață de toamnă. La scurt timp după aceea, cuplul începe să primească vederi și cărți poștale în care păsările își descriu călătoriile – ilustratele vin din Africa, din America latină. Cînd tocmai se obișnuiseră cu lipsa lor, bătrîni descoperă, perplecși, într-o dimineață de primăvară, păsările înapoi pe gazon, ca și cum n-ar fi lipsit niciodată de acolo. O relatare identică a făcut obiectul unui reportaj al televiziunii locale din orașul Providence la aproximativ cinci ani după ce am cules această povestire. Obiectul care dispăruse de pe gazon era, de data aceasta, o broască de plastic avînd și funcția de scaun de grădină. Obiectul, fără valoare, fusese cumpărat de la un magazin local. Proprietarii casei au început și ei să primească ilustrate de la broască. Comentatorul televiziunii declara că bătrîni sperau ca animalul să se întoarcă acasă la primăvară, cînd ei vor reîncepe să stea în grădină.

Femeia din drum

Un străbunic al meu, Al Rayyan, trăia în satul Muanis, în apropiere de Jaffa. Un țăran care lucra pe pământul lui se hotărî într-o zi să se însoare. Când află, bătrînul Rayyan îi promise să se ducă el însuși la oraș să-i cumpere miresei rochie de nuntă. Plecă la Jaffa, cumpără hainele și, la întoarcere, îl opri pe drum o femeie.

— Ia-mă și pe mine cu dumneata, ya Rayyan, spuse ea.

— Dar cine ești și de unde știi cum mă cheamă ?

— Lasă, ce importantă are cine sînt ? E de-ajuns că știu că ești Al Rayyan.

Fără vorbă multă, bătrînul o sui în spatele lui pe măgar și porniră spre casă. Mai tîrziu, întorcînd întîmplător capul, văzu că picioarele femeii se lungiseră și se tîrau pe pămînt. Al Rayyan se sperie, se ridică în șa, îi făcu femeii vînt cu șa cu tot și goni către casă cu măgarul.

O auzi cum îi striga din urmă :

— Mi-ai scăpat de data asta, Rayyan, da' te prind eu altădată !

Cînd ajunse acasă, îl întrebă oamenii :

— Unde sînt hainele miresei, ya Rayyan ?

Iar el zise :

— E o poveste întregă. Am luat o femeie pe măgar și picioarele ei s-au lungit și se tîrau pe drum.

Oamenii ziseră :

— Hai înapoi. Trebuie să fi plecat de-acum, cine-o fi fost aceea. Hai să aducem hainele.

Se duseră și încercară să adune hainele. Găsiră șaua, dar toate hainele și celelalte pînzeturi fuseseră rupte în bucăți și în fîșii și ațîrnau peste tot, prin cactuși și prin copacii înșirați de-a lungul drumului.

Omar R.

Umbră poetului

La sfârșitul primului semestru, ne duceam totdeauna la biserică să cântăm colinde. În zidurile vechii catedrale londoneze erau morminte și fiecare avea câte o inscripție. Unul dintre cei înmormîntați acolo era Alexander Pope¹.

Circula despre el o legendă. Cei din generațiile mai vechi ziceau că-l văd trecînd noaptea prin curtea bisericii. Pe vremea mea i se auzeau numai pașii. La școala St. Catherine de alături era o hrubă subterană care lega clădirea școlii primare de cea a liceului. Se spunea că stafia lui Pope umbla și pe acolo. Îmi amintesc cum treceam prin tunel, în drum spre sala de festivități a liceului, câte două, ținîndu-ne de mînă, și fiecare dintre noi se uita speriată în urmă, fiindcă un curent de aer rece ne învăluia pe toate.

Alexandra A.

¹ Poet și filosof englez din secolul al XVIII-lea.